

En kirkesagsmand i Vestindien

11 breve fra Povl Helweg-Larsen, 1910 -1919.

Af Carsten Bach-Nielsen

Provst Povl Helweg-Larsen (1877-1958) skrev i 1949 om sin tjeneste som præst ved kirken i Christiansted og siden som provst for St. Croix.¹ Det var 30 år efter, han med sin kone og børn vendte hjem - dybt skuffet over den politik i hjemlandet, der havde ført til øernes salg. Helweg-Larsens synspunkter kommer stærkt til orde i en lang række artikler og debatindlæg i bladet *Den vestindiske Kirkesag*, i dagspressen og i bogen *Den vestindiske krise og menigheden i Danmark*. I Rigsarkivet (Privatarkiv 5606, A.I.1) befinder de breve sig, som han sendte hjem til sin far, stiftsprovst Vilhelm Ludvig Helweg-Larsen i Viborg (1850-1927). Heri fortælles stort og småt om livet i menigheden, om stemninger og holdninger på øerne, men nok så væsentligt viser de en ung præst, der modnes under opholdet i det fjerne, i mødet med den danske regerings og det koloniale guvernemets ligegyldighed over for de problemer, han tydeligt ser vise sig i befolkningen. Hans stilling var prekær, idet hans onkel, "Tom", Lars Christian H.-L., i 1912 blev guvernør over øerne. Han kom, som brevene viser, på flere punkter og i stigende grad i opposition til både guvernementet og de hjemlige myndigheder. Med faderen kunne han dog korrespondere ganske åbent.

Povl Helweg-Larsen blev kandidat i 1902, kredssekretær for KFUM og K i Sydvestsyssel og siden 1905 rejsesekretær for Udvalget for den vestindiske Kirkesag; 1907 hjælpepræst ved Filipskirken i København. Der var gode grunde til, at netop han i 1910 udsendtes som præst til St. Croix. Hans onkel, overretssagfører Hans Frederik H.-L. var gift med Thora Riise, datter af den bekendte apoteker A.H. Riise fra St. Thomas. Hans far V. Helweg-Larsen var initiativtager til Den grønlandske Kirkesag. Hans søster Esther fulgte sin mand, præsten Knud Balle, til Upernavik, hvor hun døde i 1906. Hans bror, Gunnar, var udenrigs- og krigskorrespondent. Det var en slægt, der havde de fjernere horisonter for øje.

Udvalget for den vestindiske Kirkesag blev dannet i 1905, da man mente, det nu stod fast, at De vestindiske Øer ikke ville blive solgt til USA. Salget var faldet i Landstinget i 1902. Den store vestindiske kommission under ledelse af generaldirektør Nordlien havde i 1903 barslet med sin grundige redegørelse for forholdene og påpeget de reformer, der nu skulle iværksættes for at ophjælpe øernes økonomi.² Formand for Udvalget for Den vestindiske Kirkesag blev biskop Skat Rørdam, siden professor Peder Madsen; efter dennes død biskop Harald Ostenfeldt, men formanden for forretningsudvalget og daglig dynamo var stiftsprovst Henrik Hoffmeyer. Hoffmeyer havde som den første nogensinde visiteret øerne i 1905 og skrevet sin informative pjece *Vor kirke i Vestindien* (1907²). Udvalgsmedlemmerne var dels folk med personligt kendskab til øerne, dels repræsentanter for Københavns Indre Mission, bygrundtvigianismen og højskolebevægelsen. Udvalget havde som opgave at indsamle penge, opføre kirker, besætte præsteembeder, forestå udsendelse af diakonisser og sygeplejersker, støtte menigheds- og socialt arbejde - samt naturligvis til enhver tid at forhandle med Kultusministeriet. Den løbende redegørelse for Udvalgets arbejde publiceredes i *Den vestindiske Kirkesag* 1907-18.

Der havde alle dage været ringe interesse for den lutherske kirke i Dansk Vestindien (DVI). Det havde været svært at fastholde præster i de dårligt lønnede embeder. Kirken var i virkeligheden kun en kirke for de få hundreder af danske residerter. De danske var i voldsomt mindretal på øerne, hvor allehånde andre tros- og kirkesamfund eksisterede. En del af den sorte og farvede befolkning havde dog sluttet sig til den lutherske kirke - ofte via Hernnhuterne, som man siden guvernør von Scholtens tid i 1830'erne havde overladt at være kirke for de sorte. Det var ikke mindst de sorte og farvede, man tænkte på i kirkesagsudvalget. Dog ikke sådan, at de lutherske skulle gå på hugst blandt de andre konfessioner, men man ønskede at indføre folkekirkelige forhold for de lutherske - skønt det kun var de hvide, der havde dansk indfødsret. Ved siden af det kirkelige program stod også oprettelsen af husmands- og håndværksskoler. Det var den folkelige, sociale del, der måtte gå hånd i hånd med kristelige reformer.³ Planen var af befolkningen at skabe et egentligt folk, der var bundet til øerne gennem jordbesiddelse, uddannelse og kirkeligt tilhørsforhold.

Helweg-Larsen skulle sande, at virkeligheden var en anden end den, man forestillede sig hjemme. Han kom i vidt omfang til at stå



Præstegården i Kongensgade i Christiansted ca. 1911. I vinduerne ses Povl og Astrid Helweg-Larsen samt en søn i samtale med en af tjenestepigerne. Fot. KB.

på den sorte og farvede befolknings side. Han så tydeligt de hvides racefordom og den politiske modvilje i forhold til arbejdernes berettigede krav. En del af hans skuffelse skyldtes med tiden opdagelsen af, at radikale og socialdemokratiske kredse i hjemlandet opdannede stemningen i retning af salg; bl.a. gennem påvirkning af skolelæreren og arbejderlederen Hamilton Jackson, som Povl Helweg-Larsen på mange måder respekterede. Det var det danske dobbeltspil i forhold til kolonierne, han kom til at omfatte med et dybtfølt had. Han følte det illoyalt, at hjemlandets politikere trak tæppet bort under de frivillige og embedsfolk, der havde gjort et stort arbejde for at forbedre tilstandene. Han anså det for uselt, at man solgte arbejder- og raceproblemerne til USA i stedet for selv at løse dem. Det burde have været Danmarks skyldighed overfor den sorte befolkning.

Han var venstremand, men så i Vestindien det dybt problematiske i europæisk parti-, magt- og racepolitik. Med sit stigende engagement i husmandssagen, håndværkeruddannelsen og menighedens oplysning - og med sin vægtlæggen på folket, den folkelige racebevægelse

se, fremfor politisk ideologi - kan han i de kredse, hvorfra han stammede, være præget af Charles Kingsley, der netop i sin "kristne socialisme" så en alliance mellem de mere nationale kræfter, herunder håndværkere og præster, som et værn mod kapitalismens åndløse udbytning og udsugning.⁴ Kingsley havde sammen med bl.a. Archibald Tait haft betydning for tankerne bag kirkesagen i København. Tait arbejdede for kirkebyggeri i storbyerne, mens Kingsley mere var praktisk rettet mod kooperative bevægelser, arbejderhøjskoler og håndværkerforeninger. Desuden må han have været bekendt med Henry Georges jordpolitik, der blev mærkesag for det forhadte Radikale Venstre, indtil husmandsbevægelsen fandt et alternativt ståsted i Retsforbundet, der stiftedes i 1919, bl.a. af E. Geismar.⁵ Først i 1919 kom han til hos H. Begtrup at læse om Grundtvig og dennes folkelige tanker, hvilket blev en åbenbaring for ham. Det må have mindet ham om den sorte, kristne raceforkæmper Booker Washingtons tanker og "højskoler" med deres *learning-by-doing*- og *hjælp til selvhjælp*-principper i det amerikanske Syden.

Povl Helweg-Larsen har i modsætning til sin far en nogenlunde læselig håndskrift. Han benytter moderne retskrivning, men det bemærkes, hvorledes det særlige vestindiske vokabular til tider slår igennem. Da brevene er skrevet på meget tyndt papir, har det i visse tilfælde været svært at tyde ordene. Det fremgår, at hans kone Astrid (f. Heiberg, 1877) også har skrevet, men disse breve er givetvis gået til hendes forældre. Breve fra det fjerne har ofte cirkuleret og er vendt tilbage til den første modtager. Desuden har man til kortere meddelelser benyttet telegraf.

Ved kommenteringen af brevene har kolonihistorikeren Kay Larsens seddelkartotek på Det kongelige Biblioteks læsesal overalt været en uvurderlig hjælp.⁶

Brev 1

Christiansted 23-6-10.

Kære fader

Der er nok gået lang tid hen siden sidst. Det er en skam, for bliver brevene ikke passede, bliver afstanden endnu større. Men foruden hvad der ellers kan være, har her været håndværkere vel snart en

månedstid og i 2-3 uger har vi kun meget delvis haft vore stuer. Håndværkere er aldrig morsomme - men her er de særlig langsomme. 12 sorte mænd myldrer daglig rundt. Der er vel i hele Danmark ikke andre præstegårde end min og den på St. Thomas, der er stillede så heldigt, at staten vedligeholder dem. Og da det er begyndt for 1 år siden, er der mange ting, der skal gøres. Iår er der 1400 fr., næste år vistnok 17-1800, så man kan da få gjort noget. Køkkentrappen har hidtil været meget upraktisk, fra stalden op til køkkenet, så lugten ikke altid virkede heldigt på maden. Nu bliver der muret en anselig cementtrappe i gården. Og når den får blomster på sig, vil den se godt ud. Blomsterne her stikkes jo altid i baller og blikkasser, ellers er det ikke til at holde vand til dem. Men ofte laves der på den måde de yndigste gårde. Så får vi w.c. indlagt - virkeligt w.c., hvilket er noget nær enestående her på øen. Og endelig soveværelse og dagligstuen malede; lærred spændt på væggene og dette males gult. Om 8 dage vil stuerne være klar og det glæder vi os til. Det bliver herligt, når du kommer herover og ser det alt sammen. Der er et par småkamre som nu ligger hen - det eneste sted, hvorfra der er videre udsigt - de skal indrettes til dig - et 3' forhåbentlig til S. eller B.⁷ Det var jo rart om de begge kom, helst successivt.

Nu er vi jo ved at komme lidt i lave med det hele. Engelsken går frem. Levo en ung reverend læser 4 gange om ugen med os.⁸ Når jeg har været hos syge har jeg kunnet tale nogenlunde skikkelig uden papir. Jeg havde for nogle uger siden mine elders og helpers samlede, dvs en c. 15 ialt og da talte jeg til dem c. 20 minutter uden at have skrevet nogen tale. Nå meget indviklet var det jo ikke hvad jeg sagde, men for mig selv var der noget usigeligt velgørende i at tale uden at læse op. Jeg håber, at jeg om et par måneder vil kunne begynde at frigøre mig lidt fra papiret. Og jeg antager at når jeg har haft konfirmander et par måneder skulde jeg helst kunne kaste det. Men skrives må prædikenen sikkert lang tid, da det ellers så let bliver det samme lille ordforråd. Levo gennemgår dem med mig Lørdag form. når jeg har skrevet den.

Jeg begyndte i sidste uge blandt de spedalske.⁹ De fleste af dem så ud som andre mennesker, men der var jo dem, hvor fingrene kun var små stumper o.s.v. Jeg læste min Søndagsprædiken om den fortabte Søn. Forleden begyndte jeg på at holde foredrag for gendarmene. Jeg forklarede - dårligt - Sønderjyllands historie efter 64 efter Mackeprangs bog.¹⁰ Jeg vil der engang om måneden - så vil vi en gang om måneden have åbent hus for dem; de er vel de mest isolerede

mennesker, vi har her ovre; de hvide er for fine og de sorte er for simple for dem.

Der er jo nok meget at gøre, både med engelsk og med en hel del foreninger, hvis drift jeg skal sætte mig ind i og hvis regnskaber jeg skal forstå, delvis bringe i orden. Og så besøg hvor en af mine elders eller helpers henter mig og vi vandrer fra hus til hus, hvor der er lutheran people, og hvor man så sidder lidt og taler om de mest letfattelige og tit udtrykkeligere emner. De er jo nogle snurrige fyre; udtrykker deres glæde over en - om de føler nogen - på den naiveste måde. Ellers er de forbavsede over at jeg kan så meget engelsk, de havde hørt, jeg intet kunde. De sidste 2 Søndage har de stadig rost min sermon. Men hvad der mest imponerer dem, er min altertjeneste. De senere præster har ikke messet. Og set fra et negerstandpunkt står den vistnok meget højt.

Men hvad jeg vilde sige var, at trods alt dette, er jeg jo alligevel uden virkeligt arbejde. Det er en underlig tilværelse at være præst på den måde. Det er, som den eneste rigtige præstegerning var at prædike for de 15-20 danske om Søndagen.¹¹ Det vilde jeg ikke undvære for meget godt. Man ved jo omtrent, hvem der kommer. Skoledirektøren Rübner Petersen er hjemme f.t. - de er ellers faste.¹² Man regner jo med enere. Der er en del gendarmere. Kan være op til en 7 stykker. Jeg kan se dig ryste på hovedet og tænke, det er sandelig småt. Ja småt er alt - og anderledes kan det jo ikke være. Med Guds hjælp kan det blive det. Men det ser ud - efter det jo meget lidt jeg kan skønne om forholdene her blandt de kulørte, at mit arbejde her - om det lykkes - vil blive arbejdet på at løfte en tomme, blot lægge en sten i muren. Det ser jo ikke på alle punkter så uendeligt sort ud - søndagsskolen f.ex. er jo en ren parodi.¹³ Men jeg tror dog vejen må være at arbejde videre ud fra hvad der er. Thomsen brød sig ikke om det, men lavede en del nyt. Jeg vilde tro, det nye også skal være sådan, at det kun hjalp den den langsomme væxt - industriskole er min fremtidsdrøm eller rettere en håndværkerskole. Det er sikkert blandt børnene og de unge, der skal tages fat.

Men det er fremtidsmusik. Nutiden er jo ikke meget risikabel. Når provst Petersen sagde: jeg ved ikke en der har gjort de samme åndelige erfaringer som jeg - så er det jo for så vidt ikke opmuntrende - eller bedre så viser det vanskeligheden, for selvfølgelig er der blandt dem enkelte mennesker som hører Herren til.¹⁴ Og dejligt var det om man ikke blot skulde få lov at lægge den umærkelige sten i muren men også se mennesker virkelig klart omvende sig.

- Nå så var det Danmark. Og der først din fødselsdag. Det var jo lidt vemodigt at sidde her og kukkelure. Vi kørte en yndig tur til Judiths Fancy, et dejligt sted, halvt Vesterhav, halvt Bornholms kyst.¹⁵ Det er noget jeg glæder mig så meget til ved dit besøg at køre dig en morgentur med den lille yndige befordring. A propos den: dens tidligere ejere grev Moltkes er jo nu i Danmark.¹⁶ Det er ikke udelukket, de kommer til Viborg til sommer, så kommer de op og hilser fra os. Det er nogle meget tiltalende mennesker. Jeg savner dem meget.

Og så valgene. Jeg synes det er en af de forholdsvis få gange man har haft lejlighed til at glæde sig over Højre - her havde det virkelig hjertet på rette sted. Og Zahle fik vel ikke alle de ris han trængte til - men dog tilstrækkeligt, det var en stor glæde. Jeg synes det må have været hårdt for kultusministeren¹⁷ at holde møde i Vendsyssel med Edv. Brandes.

Nu er Carl Jespersen jo ved Filips.¹⁸ Ja - der går ikke en dag, hvor vi ikke glæder os ved håbet om at komme tilbage til Amager. Deo volens kommer vi der. Hvis du bryder dig om at læse en længere skrivelse, jeg sendte til Filips, så skriv til Seidelins¹⁹ efter den - eventuelt bed ham sende Dig senere skrivelser til gennemsyn. Mange kærlige hilsener til Jer alle fra os her.

Povl.

Brev 2

Xsted 4-10-10.

Kære fader

Nej, det var umuligt at få tid under konferencen, da var vi i ånde fra morgen til aften.²⁰ Nu er jeg igen i de hjemlige folder. Vi havde idag den meget store glæde at få bud, at Jakob Jakobsen og kone med tæger fra Danmark c. 10. November, så vi har dem i Julen. I forstår det vakte stor jubel at få de elskelige menneskebørn herud. De kommer så c. 5. Dec - antagelig. Få dage efter venter vi Faber²¹ og kone - jeg skrev vist, vi kom til at holde så overmåde meget af Faber -. De var 13. Sept. ude i Filipskirken, talte for en fuld kirke, drak bagefter kaffe hos J.J. med mange af vore venner, sad i vore grønne stole - vi

fik høre en hilsen fra de forsamlede kaffegæster.

Og så ugen efter at J.J. kommer skal vi - Deo vol. - have dansk adventsuge.

Tirsdag 13: Faber: har relg. praktisk betydning i et Menneskes liv?

Onsdag: Ego: Hvor meget er krd., af det, der holdes for krd?

Torsdag: Thomsen²²: Kan hver ikke blive salig ved sin tro?

Fredag: Ego: Er vort forhold til J.X. mere end indbildning?

Jeg glæder mig meget til den - også til at have dem med fra Filips, hvor vi har så mange gode adventsminder. De danske slår en forøvrigt mere og mere med forfærdelse. Jeg tror ikke, der blandt embedsmændene her i byen er andre end skoledirektøren, der har nogen interesse for sin gerning og nogen følelse af ansvar. Og så er det jo en rådden kasse det hele. Her er - selvfølgelig - en udbredt sladder. Jeg tror at burde smigre mig med at interessere mig særligt lidt for sligt. Men selv om der trækkes fra - der bliver noget igen. Og det er, at så at sige alle har deres fortid. Selvfølgelig - man ved mere derom her end hjemme - en del ligger vel i luften. Men mest ligger det dog vel i forholdene, der smitter. De danske mænd, der har bevaret sig selv rene her, de kan tælles i enere, tror jeg. Og ikke blot de[t], at der engang har været meget - lad det så endda gå - men hele bedømmelsen forrykkes så sørgeligt, så godt og ondt glider i en pèle mèle. Jeg havde ikke ventet, det var så galt, som det er. Og dog er der fremgang. Der er nu vist ingen mere kendte danske, der åbenlyst lever sammen med negerkvinder. Den sidste døde for et par år siden. Det er dog et skridt frem mod mere offentlig skamfølelse. Hvormet der sker i krogene kan jeg ikke have nogen mening om. Det, jeg ved eller får efterhånden noget at vide om, er kun de enkelte "romaner" der har fundet sted. Så hører jeg forleden om den af embedsmændene, der havde tiltalt mig mest, egentlig den eneste her på øen, jeg følte mig lidt tiltalt af, - han bor i Westend²³ - at for få år siden blev han separeret fra konen (der var ingen børn); han ville holde sig til en neger. Nå konen holdt for meget af ham, de kom sammen igen. Men det er i sådanne tilfælde, at ens forstand næsten står stille og man spørger, hvor megen skyld klimaet kan tage.

Nej er der noget sted, Jesu Kristi evangelium kendes som det eneste, der kan bære, så er det såmænd herude. Gud give, det her måtte få kraft til at redde nogen af dem, der ikke kender det. Men det står for mig som noget herligt, om det kunde ske. De mænd, der nu kommer - eller blot viser sig i kirken nyder bestemt almindelig agtelse.

Jeg tænker i næste marts måned, at prøve at få lavet en afholdsfor-
ening blandt gendarmerne. Der er lige blevet oprettet en klub base-
ret på at trække dem til sig, den har allerede gjort fortræd, dog for-
håbentlig ikke mere end at den kan være afskrækkende eksempel.

Jeg mærker jo nok, her vil blive fuldt op at gøre, men det er jo også
derfor, jeg er her. Den deling i dansk og engelsk betyder jo ikke en
lille forøgelse af arbejdet. Jeg skal til at begynde med konfirmander-
ne - jeg får nogle ærværdige, en på 49, deriblandt.

Vor konference var meget rar. Jeg sender et program, så kan Du se
rammerne. Provst Petersen er rar og ligetil, ikke overvældende frem-
ragende, men absolut en flink præst - han vilde være en endnu flin-
kere mand, hvis hans kone var noget mere elskelig. Thomsen holdt
bl.a. et foredrag om hvorledes vi skulle få fat på mænd. Det skulle
være ved en tidsmæssig intellektuelt anlagt prædiken. Det er under-
ligt når folk får kæpheste, så skal den rides i tide og utide. 1/10 af
auditoriet var præster, så det skulde synes overflødigt at belære de
andre 9/10 om dette - og så de mennesker. Jeg synes da jeg er fuldt
klar over, at det eneste rette er at tale så enfoldigt som muligt, jo
mere man kan tale som til børn, jo bedre. Men også ved det sidste
møde oprullede han store billeder af den kommende kirkereformati-
on. Nej det er såmænd ganske andre ting, de trænger til. Forøvrigt
fik han og jeg talt rigtig rart sammen kort før konferencen. Bare vi
nu måtte få en flink mand til Kingshill; han vil rimeligvis blive sær-
ligt knyttet til Chrsted, så for mig vil det jo have meget at sige.²⁴

Det er pudsigt at jeg nu står på det ærværdige trin at skulde have
en residerende kapellan at arbejde sammen med. Der siges, at vi bli-
ver nødt til at gøre en officiel middag, når Ingolf kommer under
kapt. Konow med en af Valdemars prinser ombord²⁵. Jeg håber, vi
kan blive fri, men antager det ikke, da guvernøren er borte og kom-
mandanten f.t. er hindret.

Jeg skal nu instrueres af onkel Tom desangående. Vi glæder os
meget til at være derovre i en halv snes dage. Det er uhyre fornøje-
ligt, at vi falder så godt sammen. Det var meget hyggeligt at være
hos dem, under konferencen. Det er vel ikke rimeligt at Limpricht
bliver siddende mere end et par år, han er falden meget af i de sidste
par år.²⁶ Og så ville det være overmåde rart at få onkel Tom som gu-
vernør, så havde vi ham her det halve år. Men jeg tvivler om, han vil
blive det. Han er ikke meget populær i mange kredse - men jeg har
rigtignok indtrykket af at de ikke er de bedste. Det er vistnok rigtigt,
som en sagde til mig: ingen der vil noget kan blive populær herude.

Herhjemme er det så nogenlunde ved det gamle. Det store punkt er jo Jakob Jakobsens besøg. De sejler vistnok c. 10 Nov., men sikkert er det ikke. Det er kedeligt, men lige nu er der en lang standsning i brevgangen. Jeg havde troet, der var post nu, da der så vidt mig bekendt ikke har været siden jeg kom hjem for 8 dage siden, men nu hører jeg, dette brev ikke kommer afsted før d. 13. Det vil måske knibe, I kommer i forbindelse med dem. Men det kan vel nås. Jeg ved ikke om I vil bryde jer om nogle Julegavedessiner. De kan jo gå ud med J.J. - og forresten heller ikke senere, om de skal nå os til jul. - hvis de skal med dansk damper. Et brev vil derimod være nogenlunde sikkert på at nå os i julen, når det afgår 1 måned før. Skriv juleaften udenpå.

Ønsker til julen er: pebberkager og en marcipanstørv fra Alkjær. Ellers er ønskerne væsentlig litterære. Begrebet boghandler eksisterer jo kun af navn her. Martensen-Larsens, Ricards og Skovgaard-Petersens bøger - fra sidste år ønskes stærkt. Et større ønske - om ved kombination måske mulige af flere gaver - Lies samlede. Men alle bøger ønskes meget gerne indbundne, da det ikke kan ske her. Shirtingsbind er mindst praktisk herude, da kakerlakker har forkærlighed for dette stof.

Det havde været mig en særlig glæde om Ove Rode var bleven liggende i Kallundborg, men jeg havde ikke gjort mig illusioner desangående.²⁷ F.T. har I jo min ven Booker Washington hjemme.²⁸ Rübner-Petersen har været meget optaget af ham tidligere så der kan vel være sandsynlighed for at vi kan få noget igang af hans slags. Det er det, som har været mit særlige håb, men jeg ville selvfølgelig have ventet - og ser bedst, om det kan vente, for at jeg kan få mere indflydelse på det. Min tanke var, at udvalget skulle tage sagen op. Godt er det, at Rübner-Petersen er en troende mand; selv om han vist står lidt spændt overfor Hoffmeyer, håber jeg, det kan blive godt, hvis der allerede nu skal laves noget.

Jeg har haft den sorg, at min "enke" er død. Hun har været enke siden 1853, så der regnedes med hende som udødelig. Du tænker måske, at det intet betyder i så stort et embede - åh jo; det havde knebet at klare de første år - og havde vel kunnet lade sig gøre - så nu kommer de 9 \$ om måneden meget tilpas, så skærene kan klares. Jeg måtte jo som alle andre optage et lån i banken her til nyanskaffelserne. Men det rare ved den økonomiske situation er, at når det årstid er gået, som endnu er tilbage, vil lån og livsforsikring o.s.v. under forskellige former ophøre, så der jævnlig vil komme en fast bereg-

nelig stigning. Men husførelsen er også det dobbelte, folkeholdet 4-dobbelte af hvad det var hjemme. Ingen af folkene får kosten her, det er blot til os 4, det koster det dobbelte af hvad det var i Danmark. Og endda lever vi meget sparsommeligt. De andre vil ikke tro, Astrid kan gøre det for det, hun kan klare det med. Nå - men fru Hanschell døde og jeg får de 9 \$. Du ved mynten her er 1 daler = 5 fr. - men fr. bruges kun i meget officiel stil.

Nu må det være nok for denne gang.

De kærligste hilsener til jer allesammen fra os alle.

- Povl

Sarah bedes gå over til Jørgensen og bede ham sende til cand. Faber, St. Thomas "Abraham og Isak går op ad bjærget" - eller et andet, hvis Faber har skrevet det.²⁹ Samme størrelse som det, hun sendte mig. Penge fås hos Wilhelm.

Jeg vil gerne have sendt billederne af Astrid og mig, i hvert fald 1 expl. af det bedste. Og hvis der kan tages et rundt udsnit af Astrid alene, vil jeg gerne have det med.

Brev 3

Xsted 9/11 10.

Kære fader - ja nu nærmer vi os jo til den store stund, da vores venner fra Amager skal komme. Jeg tænker, de er i Rotterdam idag og de kommer vel her omtrent samtidig med at dette brev når Jer. Vi håber, de er her den 2. december. Det går for her, som Du skrev til onkel Tom, at først efterhånden forstår man, hvor langt vi er borte. Jeg synes i hvert fald, vi trænger umådeligt til at få dem herud nu. Jeg tror nok, Astrid længes meget i stilhed. Det gør jeg også, men hos mig er det mest længsel efter min gamle virksomhed, for man er jo alligevel her ikke rigtig combattant - og det kan tit være svært sådan at være sat udenfor.

Nu skal Du ikke tro, jeg vil klynke, men man trænger jo til en mand, en ven og fælle. Det bliver hverken Petersen eller Thomsen. Faber tror jeg, men St. Thomas er langt afvejen. Gud give vi måtte få en god mand til Kingshill, som vel snart bliver ledigt.

Begivenhederne i de senere uger er ellers 3 Besøg hos onkel Tom, provstivisitats og en altergang.

Det var såmænd kun at 4 gendarmen var til alters, men det er noget ukendt. Og et par dage efter kom jeg til at tale med en 5^{te}, som så næste Søndag var til alters. Da så jeg allerede i ånden hele kasernen omvendt. Jeg tænker, den er stærkere end som så - men det var dog et lille vårtegn. - Nu skal jeg i næste uge prøve at lave en blå kors iblandt dem.

Og så provstivisitatsen. Astrid skriver vist lidt om den. Han er rar og fornøjelig på sin vis, men ikke til at føre en samtale med. Lige-gyldigt om hvad. Han er pålidelig i sin personlighed og i sit arbejde - men rasende tynd - Vi har bekendte fælles, interesser fælles, arbejde fælles og kan personligt godt lide hinanden, tror jeg - Så er det dog alligevel et stift stykke, at den eneste samtale, der i 5 dage kan stables på benene er ved i fællesskab at gennemgå de københavnske kirker, hvor mange der kommer i dem.

Men jeg havde bedt ham så indtrængende at blive for ved hans hjælp at få 2 aftener lavet - Og det lykkedes. Han synger jo ganske dejligt og altså kom der flere gendarmen end nogensinde herop til åbent hus. Så læser han også H.C. Andersen aldeles fortrinligt.

Den anden var for at få lidt fat på den øvrige gejstlighed. Og det lykkedes også fortræffeligt. Vi havde en meget hyggelig aftenmad de 3 engelske præster med koner, diakonisserne³⁰, frk. Westring³¹ og min rare degn, Andreassen. Levo synger som en ærkeengel, (han minder en del om Tranaas, er vist nok også mere kunstner end præst), så aftenen var meget musikalsk, men vellykket. Jeg holdt en lille speech ved bordet om samarbejde - jeg tror, det er den mest praktiske måde at begynde det på. Men det engelsk, det engelsk - det bliver herligt, når jeg der kan være som en fisk i - i hvert fald en dam.

Da de rejste om Lørdag eftermiddag var jeg meget træt, ligeledes Søndagmorgen, så jeg måtte prædike med meget kort forberedelse. Men efter dansk tjeneste kunde jeg ikke mere; den engelske måtte jeg opgive og så i stedet lægge mig med feber; den gik dog over om aftenen, men jeg lå det næste par dage. Det betød intet, men var det første og hidtil eneste vi har haft med feberen at gøre.

Heldigvis kunde jeg om Torsdagen rejse til St. Thomas til onkel Toms fødselsdag. Der havde vi en herlig aften. Jeg prædikede til Højmessén. Om aftenen stort selskab, jeg havde tante Sofie tilbords.³² Det var meget hyggeligt og fornøjeligt. De er *meget*, meget

rare. Dit brev kom lige om morgenen, så det kunde ikke være bedre. Og de gjorde det så festligt for os. Men hvile var det ikke. 3 Selskaber (et hos provstens, et hos Riises) prædiken og tandlægebesøg bevirkede, at da vi så kom hjem efter 13 timers sejlads med Viking, var vi aldeles møre.³³ Man kan jo ikke nær det herude, man kan hjemme. Men alligevel tror jeg det er meget godt, at de er på St. Thomas - det kunde let komme til at tage for megen tid, netop fordi de er så hyggelige i det daglige.

Nu er Rübner-Petersens kommet - de kom igår aftes, forhåbentlig får vi glæde af dem og af hinanden.

Så - det var underligt, men det næste brev må blive julebrev for at være på den sikre side.

Tusinde kærlige hilsener til jer alle.

Povl.

Jeg sender Dig som tryksag et hefte; tror Du ikke, det vilde være at foretrække for "Glauben und Wissen". Jeg har fået et prøvehefte af det.

*Brev 4*³⁴

Xted 7.4.13

Kære fader - ja du ved jo gennem Per at vi endnu er ilive, men ellers kunde Du vel fristes til at tro, vi ikke var det. Men vi er det - endog så mere end vi har været i lange tider. Jeg har haft travlt - for travlt også, derfor har jeg ikke fået skrevet breve i umindelige tider. Nu er det så heldigt, at en lille dårlighed har holdt mig inde, delvis i sengen nogle dage, så jeg endelig har haft tid.

Vi har haft håndværkere og fået soveværelserne gjort istand, bl.a. et yndigt gæsteværelse, der er blevet døbt "farfars værelse". Vi begynder nu at glæde os mægtigt ved tanken om at få Dig og Biba herud. Så ser vi at få ordnet en tur til St. Jan på 8 dage og helst kombineret med en udflugt til Puerto Rico. Det bliver herligt.

En anden glæde er det jo hver gang vi hører om Per, hvor rask han er og det er jo nok, som du skriver, at han er en let og god dreng. Lille elskede Permads - det kniber jo for Astrid stadig, men dog

mindre efterhånden, som hun forstår, han ikke går og tærer hen af længsel efter hende. Vi taler jo tit om når vi kommer hjem engang til ham. Selvfølgelig kan ingen sige noget om fremtiden, men hvad jeg vil anse for rimeligt er, at vi alle kommer hjem foråret 1916 - og at så vi enten bliver hjemme eller jeg tager ud alene et eller 2 år. Til den tid skal jo også Kjeld blive hjemme. Men den tid, den sorg. Det kan blive på mange måder - men vi taler jo om det igen at skulle have alle børnene samlede.

Men var det ikke for Pers skyld kunde vi jo godt lade være at længes videre efter at komme hjem, for vi er så glade ved at være her, som vi ikke kendt det før. Trods Per længes selv Astrid ikke nær som hun har gjort før. Dertil hjælper dels at vi er raskere, men så der nu begynder at komme gang i arbejdet. Ja arbejde er der nok af. Jeg har optaget selv aften undtagen mandag og hveranden Søndag; den sidste er kun et tidsspørgsmål endda.

De 2 ting, jeg egentlig har tænkt over al den tid, jeg har været her, dels hvordan jeg kunde få ordnet møder, der ikke blot var almindelige missionsmøder, men havde en berettigelse til at være for en snævrere kreds, et menighedssamfund og dels, hvordan jeg kunde få min eldersinstitution omformet til at blive et menighedsråd - de klarede sig for mig pludselig en dag på rejsen. Og det er det, jeg har været optaget af og er meget optaget af endnu. Vi har et Christian Society, som dog ikke er andet end en forening, hvis medlemmer for nogle cents månedligt har ret til at få kirke og præst gratis ved kirkelige handlinger. Det kunde jo ikke virke særlig begejstrende og havde også kun c. 25 medlemmer.

Men så i begyndelsen af Februar havde jeg fået omdelt til alle menighedens medlemmer et trykt brev med indbydelse til et møde. Der var stærk spænding over menigheden hvad meningen var med det. Missionshuset var stuvende fuldt til mødet. Jeg talte om hvad vor menighed manglede og fremlagde så love jeg havde lavet for at indbyde dem til at være med i et nyt Church Soc., der vel skulde beholde den gamle opgave (noget, der betyder så meget for dem) men så både økonomisk og åndeligt være en samling på dem, der stod i noget forhold til deres kirke. Passive skulde ikke have særlige pligter eller rettigheder - hvorimod aktive skulde være medlem af en bibelkreds og til gengæld have valgret til at vælge menighedsråd.³⁵

Disse bibelklasser er det bærende. Jeg har til dels tanken fra meto-disternes klassesystem. Jeg tror det vil være i høj grad praktisk for disse folk herude. Forøvrigt er håbet jo at få noget i retning af vore

hjemlige samtaler eller Bibel-kredse. Jeg mener ikke, der skal være mere end c. 15 i hver kreds. Jeg tror det kan blive en udmærket hjælp, dels til at holde sammen, dels til væxt for medlemmerne. Men jeg er jo klar over vanskeligheden, at det hele står og falder med klasselederne. Jeg har dem gode i øjeblikket og håber jo, det skal gå op og ikke nedad.

Der meldte sig godt 100 aktive medlemmer og lige så mange passive. Disse 100 er fordelt i 7 - 8 bibelklasser. Det har været et utroligt mas at få til at fungere. Disse folk her forstår sig jo ikke på en ting, fordi det er blevet sagt 10 gange, men først når de har set det fungere. Der mødte til de første klassemøder ialt c. 75, så det var meget godt - om det nu vil holde sig. Det er jo det, der er humlen her mere end andetsteds. men jeg gjorde alt for ikke at presse; havde jeg gjort det, var der kommen mange flere, som så var faldet fra igen.

Jeg fik, synes jeg, en stor gave fra Gud, ligesom jeg skulde begynde og som jeg hårdt trængte til hjælpere. Der kom en mand op til mig for at få menighedshuset til et møde. Han havde et par måneder dreven en fri mission, var presbyterianer, ordineret, sort som kul - Hogan er hans navn. Han havde ævlet flere gange, og jeg havde blot svaret det nødtørftigste. Så en dag tog jeg ham ind for at se, hvad der boede i manden. Jeg fik et godt indtryk af ham og sagde så til ham, at hvis han virkelig vilde tjene, troede jeg han havde bedre betingelser for at udrette noget i forbindelse med en af kirkerne end ved at lave en sekt til. Han tænkte over sagen og kom tilbage og sagde, han var rede til at arbejde med os, ikke holde egne møder etc. Folk så lidt på ham først, men er bleven glade for ham og jeg tror, jeg får en god hjælp i ham. Foruden ham har degnen, Creagh³⁶, frk. Voigt³⁷ og søster Ingeborg og jeg selv klasser.³⁸

Det andet punkt var at lade de aktive medlemmer vælge et menighedsråd, der kaldes ældsteråd og dermed optager i sig og fortsætter den døende elders-institution. Og jeg er meget glad for det menighedsråd, jeg der har fået. Det er en virkelig hjælp for mig.

Jeg har en dansk oversættelse af lovene, som jeg vedlægger. Du vil måske forfærdes over så mange §§, men det er en stor hjælp herude, hvor en præst står overfor nye forhold at have noget at gå efter.

Så er jeg midt i et stort arbejde med en ny plan for søndagsskolen, men det må vente. Det er også kun ved at træde ud i livet endnu.

Derimod er vi begyndt med de unge. Astrid og frk. Voigt har de unge piger her hver anden Onsdag. Hveranden Onsdag har frk. Voigt de ældre og jeg de yngre i en bibelklasse. Jeg håber, Astrid

snart kan tage min. Drengene har jeg også til en bibelklasse, men der er ikke andet, da Olsen lavede en slags gymnastisk forening, der består endnu.³⁹ Jeg havde jo håbet på at Olsen og jeg skulde kunde arbejde sammen og at jeg skulde kunne få nogen hjælp af ham. Men han er i høj grad - rent ud sagt kulret. Det vidste man i forvejen. Han er på adskillige måder flink, på andre ganske umulig. Helt normal anser jeg ham ikke for at være.

Jeg er også begyndt at holde - i konfirmandstuen - sammenkomster for danske med oplæsning (vi har en skolebestyrer, der er fhv. operasanger, skuespiller etc.) og foredrag - ikke på nogen måde møde - blot for at få lidt forbindelse og hjælpe dem til *lidt* af interesse. Det gamle hold gendarmer, som i sin tid smed mig ud, er nu rejst. Så mente jeg, tiden var til at prøve igen. Men nu vil jeg have det i præstegården og så for alle danske. Der kommer - eller er hidtil kommet ca. 30.

Som følge af alt dette ser ugens program således ud.

Tirsdag: skiftevis offentligt møde og klassemøde.

Onsdag: unge piger eller mænd.

Torsdag: dansk aften.

Fredag: Forklaringsmøde til S.S.⁴⁰

Lørdag: Bedemøde (skiftevis dansk og eng.)

Søndag: hver anden S. aften gudstj.

Jeg er spændt for det jeg kan være men er usigelig glad ved at have en følelse af at der nu begynder at komme et arbejde igang, der kan gå en rolig gang uden spræl, men med Guds hjælp til velsignelse.

I ugen efter Pinse skal vi - D.V. - have vækkelsesmøde hver aften. Provst Petersen kommer herover foruden at øens egne skal hjælpe. - Ingen lykke er fuldkommen og Rübner Petersens stiller sig mere uvenligt end nogen sinde. Hvad der stikker dem, aner jeg ikke.

Så - nu bliver det stop. Mange kærlige hilsener til Dig og Sara og ikke mindst lille elskede Perma

Povl



Familien samlet i gårdhaven bag præstegården under stiftsprovst Vilhelm Helweg-Larsens besøg i 1913. Fra højre ses Povl Helweg-Larsen, "unge Reitz", Astrid, sønnen Kjeld, søsteren Sara og stiftsprovst Vilhelm H.-L. fra Viborg med Flemming på skødet. Fot. KB.

Brev 5

J.H. Faber

Fredriksted 27/5 13

St. Croix

D.W.I.

Kære fader!

Dette brev skulde gerne nå dig til Din fødselsdag og bringe dig mange kærlige lykønskninger fra os alle - at Du snart må komme af med Lik og børnene og at året vil give Dig en god rejse herud.⁴¹

Jeg har i de sidste uger haft forskellige arbejder, der har bragt megen glæde. Vi havde vækkelsesmøder en uge i træk begyndende Pinsemandag. Et kor havde indøvet en del sange, provst Petersen kom over for at tale og synge. Faber, den mähriske præst Weiss hjalp.⁴² Det var en dejlig uge. Det var forunderligt for os, som ellers kender disse mennesker herude at føle det som var vi hjemme i Danmark. Der kom flere og flere de første aftener. Forsamlingen var med som jeg aldrig har set det her. Og hvad der var uendeligt mere at der var virkelig mennesker, som begyndte at forstå, de kunde og skulde opleve noget. Og det var vore bedste folk. Det var ligesom der lå så meget i luften og i hjerterne - så kom der en regn så vedholdende som ingen af os har oplevet den. Trods det kom der folk - ikke som de første dage, men så alle var forbavsede - de frygter jo regn mere end noget andet. Den sidste aften var det godt vejr og masser af mennesker. Jeg synes det var som Gud løftede et slør - at vi kunde se, mennesker her kan komme til at opleve det samme, mennesker hjemme - men så faldt det til igen, så det blev som en dejlig forjættelse om hvad der engang kan komme.

Lige efter den uge kom Faber op; han og jeg skal på basis af en større komités arbejder udarbejde forslag til en salmebog.⁴³ Vi sidder og slider den ganske dag i 14 dage - så *håber* vi at blive færdige. Det er et overmåde morsomt, men tillige anstrengede arbejde. Vi trænger umådeligt til en ny salmebog, så vi glæder os meget til at se resultatet.

Alt vel hjemme. Kjeld er sundheden selv, en dejlig unge, han skal nu i skole. Onkel Tom har skrevet til dig igen om at komme til sølvbryllupet.⁴⁴ det må du endelig ikke gøre. Det vil være rent forkert at komme i den hede tid - særligt for Dig, hvis man ikke er solid. Man

har meget mere glæde af vinteren. Landet er vel nok oftest smukkere om sommeren, men luften til gengæld altid bedst om vinteren. Nu på Søndag 8 dage skal kirken på Kingshill indvies. Det bliver en stor dag for os. Så skal vi se den nye præst Kastrup.⁴⁵ Olsen er jo desværre meget besynderlig. Mange kærlige hilsener til dig og alle derhjemme. Gid vi kunde være med som sidste år.

Povl

*Brev 6*⁴⁶

J.H. Faber

Frederiksted
St. Croix
D.W.I.

Kære fader – ja jeg sidder her ude hos Faber, som har en vækkel-sesuge, hvor jeg talte igår. Jeg fik forleden dag dit kort - tak, jeg er meget glad for det. Men meget man taler om og tænker på krigen, kan det jo ikke undgås at vi alligevel føler det som noget fjærnt. Det mærkes særligt hver gang der er post - så føler man det som noget lidet at skulle sidde så langt væk.

Ja betragtningerne her er jo sagtens som hjemme, hvad der bliver enden på dette forfærdelige, at Tyskland skulde knuse de andre, synes nu jo udelukket - forhåbentlig lykkes det omvendte - men at tænke sig, de efter 3 måneders myrderier ikke er nået videre!

Den modtagelighed for ordet eller beredelse, som må findes hjemme, er der jo heller ikke noget af her. Her går alt jo i den sædvanlige gænge, fraregnet nogen prisforhøjelse. På St. Thomas gælder det ikke sådan, da de må undvære H.A.L. s skibe.⁴⁷ Den indfødte befolkning er væsentlig engelsktalende, kun enkelte mere fremtrædende ånder tyske.

Man har jo en foruroligende følelse af at det kunde tænkes, Danmark måtte gå med og skulde med på tysk side. Det vilde være den største fornedrelse, der kunde tænkes, synes mig. Gud forbyde, det skulde ske. Og det er mig ufatteligt, I.C.s samlingshold ikke har fun-

det tilslutning; det synes mig karakteristisk at Harald Nielsen og Nordentoft⁴⁸, som I.C, energisk modstander af forholdstalsvalg er gået med til tanken - medens højre som sædvanligt fastholder sin sidste chance til at opnå det, de ønsker - og de radikale etc. opponerer, skønt de selv har anbefalet forholdstalsvalg før.⁴⁹ Er der virkelig nogen national samfølelse hjemme - eller var det kun en bølge, der de første dage skyllede over folket, og som sagtens vil komme igen, om situationen bliver kritisk? Men lidt mere skulde det jo gerne afsætte. En skrev herved, at når folk i Khn. mødes, vover de ikke at si-ge hinanden, hvor deres sympati er i krigen. Så delt skal folket være. Det kan da ikke være sandt, vel?

Alt vel i vor lille rede; de er endnu på landet og dermed så raske, som de ikke har været i lange tider. Så der bliver forhåbentlig ikke tale om hjemrejse næste år for nogen. I kirken går det også sin rolige gang - jeg skal særlig til at skrive "backsliders" op. Hils dem alle. Mange kærlige hilsener fra

Povl

Brev 7

Xsted 13.11.15.

Kære Far

Tak for dit brev, som kom igår. Det var rart at høre hjemmefra igen. Det er dog ikke blot taknemlighed, der får mig til at skrive omgående - posten går idag - men tillige er forholdene her sådan, at jeg må fortælle Dig noget derom. Jeg har i denne uge ved et offentligt foredrag udtalt mig om øjeblikkets situation i V.I. og det har, så vidt jeg kan mærke skaffet mig eller er ved at skaffe mig venner blandt de kulørte med et tilsvarende tab blandt de hvide.

Situationen er sådan, at alle hvide er grebne af ængstelse, og adskillige af rædsel for oprør. Og ikke uden grund. To gange har der været angreb på Schmiegelows automobil.⁵⁰ Hamilton Jackson havde forleden, da han startede sit blad, en forsamling på måske 3000 mennesker, måske flere; han talte der ret roligt og i reglen er han meget behersket og taler om at den der gør uroligheder skal han

bringe til politiet. Men profeternes ånder er jo ikke altid profeterne underdanige; i Westenden talte han forrige Søndag, så de danske mente, de var på oprørets rand. Han sagde, guvernøren var en løgner og at politiet (d.v.s. det i W.E. - Poulsen her i Xsted er bevægelsens yndling - og en stor idiot)⁵¹ skrev i forhørsprotokollen hvad de vilde. Og hvis vi ikke havde haft den den skandaløse regering, vi f.t. har, så var der jo bleven taget fat på slige ting.

Forinden disse sidste ting fandt sted, havde jeg ordnet en række møder for mænd med foredrag over fgl. 3 emner: Kristendom og kampen for social rejsning - Krd. i kampen for moralsk rejsning - Krd. og de afgørende år i livet. Jeg vilde meget gerne selv tale om det første æmne, men syntes, jeg burde holde mig tilbage, men da jeg uden held havde anmodet tre andre præster, måtte jeg tage det og syntes så, jeg forstod, jeg skulle have det.

Det afgørende for mig var jo ikke, hvilke enkeltheder der kunde være gjort på den ene eller anden side, men at det var en kamp mellem, dem, der vil op og dem, der vil holde nede. Og at når stillingen er så vanskelig, som den er, er det *en nemesis*, der er kommen over dansk guvernement og befolkning. Mens tid var, tænkte de på nationale spørgsmål og jordens opdyrkning for planterne - udmærkede ting, når de blot ikke havde fortrængt det vigtigste: at rejse folket. Der var en tid, hvor de danske kunde have taget initiativet og præget, nu må den finde sig i at folket tager sagen i egen hånd.

Og værst vilde det blive, hvis det skulde føre til en afkristning d.v.s. den visse undergang for folket. H.J. havde allerede talt en del mod kirkerne; og anglikansk kirke (som jeg mere og mere taber agtelsen for d.v.s. i dens herskende form; dens kristendom samles i: kom til kirke - dens liv deles mellem at arrangere komedier o.l. og dyrke guldkalven på anden vis) - den har mærket en kendelig nedgang, vi andre ikke.

Dertil kommer den almindelige politiske situation, hvor der ikke er noget der ligner principper, eller i hvert fald meget lidet, men hvor det drejer sig om hvorvidt man kan lide Schmiegelow mindre end Stakemann eller omvendte.⁵² Alle er misfornøjede med Schmiegelow som leder af det "danske" parti og tidende - eller hvad man skal kalde den - folk siger han gør skade, men ingen vover at mukke. Der går adskillige, som gerne vilde gøre noget for negrene og mener at de skal hjælpes frem, men det er Schm., der præger det. - (Hovedstaden havde i sommer nogle artikler som havde enkelte fejl, men i det hele og store sagde noget af et forløsende ord. Skikkelige og rare

provst Petersen kunde desværre ikke stå for fristelsen til at finde at "de magter der er" også er, som de burde være).

Altså: da situationen bliver tilspidset mere og mere på grund af dyb mistillid til de hvide, mens der samtidig er adskillige, som er deres venner (eller dog nogle) - da det vilde være uret af negrene at tro, kirken hørte til deres fjender - da spørgsmålet nu ikke længere er, som for ½ år siden: uretfærdige angreb på enkeltpersoner og fru Hjort-Lorenzens yderst gemene muldvarpearbejde, så synes jeg, jeg måtte tale det ud højt, som vel næsten hver honnet dansk siger privat, om han ikke er personlig interesseret i sagerne. Altså et forsøg på i den ellevede time at lade dem forstå, at de dog kan se med tillid til os, også fordi det indrømmes hvad der er forsømt.⁵³

Jeg havde jo været meget optaget af disse ting; men foredrag skulde væsentligst underbygges af ord af deres egne folk. Jeg var ikke utryg eller i tvivl om, hvad jeg skulde gøre, men jo alligevel stærkt spændt - det vilde jo af personlige grunde være vanskeligere for mig end for de fleste. Så om morgenen, da jeg skulde tale om aftenen, fik jeg sådant et dejligt ord, som jeg aldrig før havde lagt mærke til: Ps. 68²⁹: "Din Gud har befalet Dig at være stærk; styrk, o Gud, det, Du har gjort os."⁵⁴

Det var jo i Steeple; det var næsten fuldt, c. 200 mænd - det er jo ikke et dagligdags syn at se så mange af det køn.⁵⁵ Og forsamlingen var adskillig mørkere og mere barfodet end den notable forsamling, jeg ellers taler til. Trykte indbydelser var udsendt og H.J. havde daglig gennem 4-5 dage haft den optrykt på en hel spalte, så jeg vidste, der vilde komme folk. Jeg vidste jo også at det for mig selv betød, at jeg kastede mine tærninger, men anede ikke, om det vilde blive opfattet som en udstrakt hånd eller et forsvar for guvernøren. Kun kunde jeg være nogenlunde vis på at komme under dobbelt ild og det er jo ingen behagelighed. Jeg havde måske ikke en sjæl dernede, som virkelig vilde forstå mig - Kastrup kom først næste dag - så jeg måtte tænke på Paulus i 2 Tim 4, der gik ene for retten, "men Herren stod hos mig" Og det gik godt ligeså her.

Hovedtanken i mit foredrag var 1) En social bevægelse i folket er en nødvendighed. Det vilde den være, selv om de hvide var engle, da fremskridt ikke først og fremmest gøres af andre, men må vokse frem. Endsige da de ikke er engle; deres fejl er at der kan have været gjort adskilligt godt, men aldrig virkelig givet "a fair chance" en åben mulighed for at komme frem ligesom der var dem, der stadig søgte at holde dem nede. Endvidere at en sådan bevægelse ikke er

mulig uden om en vækst i racefølelsen; det vil som alle gennemgangsled medføre både ubehageligheder og farer, men da det er en nødvendighed for folkets rejsning, så har jeg - trods det, at det er farligt og trods det, der er sagt og gjort forkert - kunnet hilse denne bevægelse i folket med glæde. Og først nu, da den var der, var tiden for alvor inde, hvor der kunde gives virkelig hjælp af os andre, idet det nu kunde blive hjælp til selvhjælp. Jeg anså det derfor, for et lykkeligt sammentræf, at denne bevægelse kom samtidig med at der var en regering i Danmark og et guvernement hernede, som vilde hjælpe befolkningen frem. Om blot hvide og sorte kendte hinanden, vilde meget være nået - 2) Derefter en mere almindelig omtale af hvorfor krd. og det sociale spsm. så let kan synes at stå imod hinanden (bl.a. når kirken har bøjet sig for magten) - 3) Og dog havde krd. været negrenes venner; dette eftervist fra historien i Amerika særligt, ikke som noget tilfældigt, mere væsentligt - 4) Derfor må bevægelsen hernede præges af krd. Og det vil sige, at man får den ledet efter en treleddet trosbekendelse: vejen til ret aldrig gennem uret - vejen til sandhed aldrig gennem løgn (heller ikke den halve sandheds løgn) - det gode stærkere end det onde, så det ikke er hadet, der skal holdes på. De kræfter, der vil rive ned, er så stærke både blandt sorte og hvide, at vi ikke kan have råd til at strides, om vi vil bygge op. Kan sand reformbevægelse og sand krd. gå hånd i hånd, vil St. Croix blevet til noget; skal de hvides og de sortes dårlige sider støde sammen, vil det blive et helvede.⁵

-

Jeg har indtryk af, at folk er stærkt med; derfor omtalte jeg planerne om et børnehjem og foreslog en resolution. Men det blev ikke forstået, så det faldt bort, uden at det gjorde nogen skade. Jeg var jo meget spændt på, hvordan det vilde blive optaget; jeg har hørt, meningerne skal have været stærkt delte imellem lederne, men af avisen vil Du se, H.J. så, det var en udstrakt hånd. Tre - siger og skriver tre - danske havde fundet sig foranlediget til at gå derned (foruden enkelte folk fra koret for at hjælpe med sangen); de ved ikke andet end hvad de har læst eller set, men nu min ven Fuglede var i hvert fald yderst forbitret, da jeg mødte ham igår.⁵⁷ Han har ganske vist sagt det samme. Men de, der gider være gale i hovedet - for de fleste gider ingen ting - de er det over to ting, at det, der siges privat, bliver sagt offentligt - og så at man kan have sympathi for dem, når de ikke blot er villige til at lade os gøre godt og hjælpe dem fremad og så blive taknemlige (for så vil Fuglede f. ex. gerne hjælpe) - men og-

så, når de bliver utålmodige over at se løfterne uindfrie og så selv tager fat, selv om det bliver mindre salonfäihgt.

Jeg ved ikke, hvad der kommer ud af det, eller om der kommer noget. Jeg vil gerne have mit foredrag i hans blad - her kan man ikke udgive pjecer, det vilde jeg ellers gøre. Men jeg skal nok holde Dig a jour om der bliver nogen begivenhedernes gang.

Nå det blev en lang historie. Og så bliver det ikke mere. Alt er vel her. Nu har vi jo snart Onkel Toms.⁵⁸ Der er dem, der har ment, det hele var lavet efter aftale med ham for at angive en ændret kurs. Jeg er bange, Onkel Tom ikke vil se slet så mildt dertil. Hils Per og de andre derhjemme mange gange fra alle. Kærlig hilsen Povl.

Jeg vilde gerne, om Du vilde lade Vilhelm og Gunnar læse dette.

Brev 8

Xsted 19.8.1916.

Kære Far

Ja det gik jo da Gud ske lov ikke så glat med at få os solgt.⁵⁹ To dage efter jeg sidst skrev til Dig fik vi telegram, som meldte, de konservative og venstre var imod det. Jeg spidsede så min pen og sendte en artikel til Vilhelm og Gunnar - den når vist forresten først med samme post som dette. Jeg hører nu "København" har åbnet angreb på salget, men jeg har ikke set artiklerne endnu. Du har sagtens set i et telegram om Jacksons afstemning med c. 5000 stemmer for salg og 7 imod. Der er ikke tvivl om, at et stort flertal er for salget, men den afstemning var humbug. Men i hvert fald var der samlet c. 5000 mennesker på torvet i Christiansted (anslog jeg dem til), så at sige alle vanvittige for at blive solgt. Jeg ventede ikke at gøre mange proselyter, men fandt der - da afstemningen dog *kunde* få betydning - burde lyde en protest mod salget. Og jeg gav den, og gjorde det vist med en del kraft, men folket var rasende. De danskes foragt har jeg sikkert også draget over mig. Men det får være, jeg gjorde

som jeg fandt det ret. Jeg får min tale i aviserne, og højst sandsynligt vil der komme en del avisskriveri - skønt jeg tvivler om det; de fleste er for dovne til det. Men der er jo noget opslidende ved den uvished, hvor man ikke aner, om man er købt eller solgt. Det er jo trist, som det har gået i det sidste år. Det er også derfor alle danske har tabt hovedet og råber på salg.

Onkel Tom går jo vel nu hjem snart.⁶⁰ Han har rigtignok ikke haft en lys afslutning på sit arbejde - men han har jo også optrådt ynkeligt i det sidste år.⁶¹ Han mener selv, at når planterne og arbejderne hader ham lige stærkt, skyldes det at han har valgt pligtens lige vej uden at se til højre eller venstre. Men det er forkert. Der var to veje at gå: forhandlingens eller den stærke hånds. Men han gik ingen af dem, men valgte den tredje med de stærke ord og ingen handling. At han er blevet gement behandlet hjemmefra og hernede fra, er sikkert nok. Man har tit spurgt, er det guvernøren der følger Schmiegelow eller omvendt. Nu har det vist sig, at onkel Tom havde hovedet og Sch. rygraden, så når han var nødt til at operere uden S., som han var i vinter, så løb han til alle sider uden at turde gøre noget - end ikke sætte sin stilling ind. Havde han endda gjort det, var han gået med honnør. Men pensionen? Ja, det er jo let nok at se fejlene, hans stilling var mere end vanskelig, men han er på visse måder nu som et andet menneske - og dog tror jeg, det hele vil gå af dem igen, når de kommer hjem. Som jeg har sagt før: ulykken er at de har fjærnet sig fra alle som ikke sagde ja og Amen til alt - Rübner Petersen, der står som den frelsende engel i Danmark, er helt igennem optrådt med stor gemenhed og har fået alle honnorte folks foragt - men han skal nok få snobbet sig frem; det er såmænd vel ikke udelukket, han når guvernørstolen - om vi bliver under dansk flag. Kommer vi til Amerika, har R.P. stor andel deri ved at han har sagt god for Jackson - for øvrigt er det nok til en vis grad revnet mellem dem - men han har altid været salgsmand, så han er sagtens stolt deraf.

Forhåbentlig får vi snart en ende på uvisheden; kunde vi så samtidig få salget istykker, et nyt ministerium og en god guvernør, var det jo mere end herligt. En ny guvernør vil for mig eventuelt have den fordel, at der kan blive taget noget hensyn til mit syn på tingene. Hidtil har det jo været uden nogen betydning. Qui vivra, verra.

Telegrammet, der meldte om modstanden mod salget, meldte først at jeg var bleven provst - og ved mødet på torvet forklarede Jackson folket, at jeg var imod salget fordi jeg lige var bleven provst og ikke vilde miste dette - så man kan ikke sige andet end at min nye vær-

dighed er proklameret med passende éclat.

Faber har fået en proces på halsen, fordi han påhørte, at Jackson ikke havde benægtet nogle meget graverende sigtelser for usædelighed lige før sit bryllup for et par måneder siden. Sigtelserne var aldeles sande og hele sagen såre kompromitterende for Jackson, som ikke havde andet svar end sag mod Faber for krænkelse af privatlivets fred - det var altså ikke Faber, der først havde fremsat sigtelserne. Rübner-Petersen har overfor Faber protesteret mod hans fremgangsmåde, ubegribeligt at han vil forsvare J. på det punkt. Men der er mange mærkelige ting i verden.

Men alt dette giver jo ikke den rolige arbejdstid, jeg for så vidt havde glædet mig til at have, så længe jeg skulde være her, under forudsætning af at hele salget gik uden modstand. Jeg formoder, onkel Tom er meget misfornøjet med min optræden; umuligt er det jo heller ikke, han laver et nyt brud, fordi jeg lader min tale komme i Heralden. Det vilde være aparte, da jeg blev skældt ud af Jackson, så jeg tænker onkel Tom hellere siger "schwamm darüber" - men i hvert fald er det, jeg kæmper for i al beskedenhed, mit lands ære, som jeg ser det, så det får gå, som det kan.

Godt, der er en Gud, som over Danmark våger, og at Jackson og Brandes med samt Scavenius⁶² og Lansing⁶³ alligevel mod deres vidende og vilje må fremme hans planer.

Mange kærlige hilsener, kære kollega.

Povl.

Hvis der skulde komme nogle senge fra Heibergs, bedes de om husly på loftet.

Brev 9

Xsted 10.11.1916

Kære Fader!

Ja så er vi jo igen så langt, at jeg må have brevet afsted, om jeg vil være nogenlunde sikker på at en julehilsen kan nå hjem til tiden. En velsignet Jul til alle Jer kære mennesker - om vi skulde få lov at væ-

re sammen næste år. Jeg håber det ikke, for så betyder det jo nok, at øerne er solgt.

Den sag er forhåbentlig afgjort, når vi har Jul - for I kan tro, vi længes efter en afgørelse. Det eneste gode er jo, at jo længere det trækker ud, jo mere må det gå mod salg - synes jeg da. Jeg må sige, jeg mangler forstands ævne til at forstå, der er en eneste virkelig grund til at sælge.

Men lad det nu være. Det bliver en stor dag, om det bliver forkastet, og en forfærdelig ydmygende dag, om det bliver vedtaget.

Vi håber jo at have Høne herude i Julen - Hendes navn har på forhånd gjort hende meget populær hos drengene.⁶⁴

Ja, nu er det 3 år siden I var her - der er sket meget, siden da. I denne tid er vi meget optagne af danske telegrammer, som melder hvad de forskellige mener om os - særligt har vi gået i spænding for at høre hvad Olsen sagde.⁶⁵ Med sidste post fik jeg mine artikler i København; de synes ikke at have vakt stor vrede - De fleste betragter mig vist som et uskadeligt fjols, der har fået den fikse ide, at der kan komme noget ud af øerne.⁶⁶

Alt vel hos os. Kjeld klemmer på med lærdommen; den trykker ham ikke, men han går dog frem. Og det gjordes behov. Sikken skoler! Faber er blandt de danske dagens mand ved sit angreb på Jackson og Rübner-Petersen, ikke mindst det sidste.

Jeg tænker næsten, jeg kan have min kirke igen til Juleaften. Det er en betydelig lettelse nu, men det andet bliver jo alligevel rart.

Glædelig Jul allesammen

Kærlig hilsen fra os alle

Povl.

Der kommer en krans, som Per skal lægge ud på Mors grav.



Brev 10

Christiansted 16.6.1917.

Kære Far!

Vi har jo herude siden 1 Februar levet under det indtryk, at der ikke mere kunde korresponderes med Europa. Men efterhånden må det vist erkendes at der er visse psykologiske foreteelser, som har samvirket med undervandsfaren til at stoppe brevskrivningen.⁶⁷ Jeg har så i det sidste halve år nogenlunde regelmæssigt haft et eller andet, som hver måned har optaget så at sige al min tid – orkanhjælp⁶⁸, konference, rejse til St. Thomas og St. Jan, en influenza i April og en slags forstuvet fod i Maj. Dertil kirkereparation, man må være over evig og altid, så min tid har længe været sørgeligt, men nødvendigt optaget af udenomsarbejde.

Jeg fik ikke engang skrevet til Din fødselsdag, det var en skam. Nu håber jeg kun, Du heller ikke har fået skrevet til min, selv om det er et af de runde hjørner, jeg skal passere i år. Ja 40 år er dog et spand. Jeg håber jeg skal få gjort en del mere nytte i det, der følger efter - end i det, der ligger forud.

Nu i dette øjeblik holdes der auktion over guvernementshusets møbler, eller den mere plebejiske del af dem. Det var trist at se dem bæres bort, overhovedet er alt trist herude. Det var hårdt at se vort dejlige flag gå ned og høre "Jankee Doodle" afløse "Kong Christian" - Jeg synes dog, den hele vestindiske sag har een god side: at

Grundstensnedlæggelsen ved Kingshill Kirke 1. september 1912. Guvernør Helweg-Larsen har netop grebet en mursten i forgrunden. Siddende fra venstre ses frk. Edith Wright, der siden blev gift med guvernementsfuldmægtig Berner, chefen for gendarmeriet, kaptajn Høyer, der året efter dømdes til 12 års tugthus ved en krigsret, og pastor Faber fra Frederiksted. Povl Helweg-Larsen optræder ikke på nogen af de mange billeder fra grundstensnedlæggelsen. Fot. KB.

den har lagt blot så megen ormstukkenhed i vort politiske liv, at de, der har øjne, må kunne se. Og andre kan det jo ikke. Set herudefra har det hele været en usigelig tarvelighed - ikke mindst fra deres side, som var de fødte værger for øerne - den vestindiske kirkesag og de danske atlantehavsøer.⁶⁹ Moral: lad aldrig en bestyrelse laves efter officielle og repræsentative hensyn. Jeg har forlængst bedt Hoffmeyer om at tage praktiske hensyn i stedet - og det er vel også derfor, de beroligede sig med provst Petersen. Han har rigtignok ikke klaret sig godt - straks mod strømmen og råbe på salg.

Herude er der sket det, der naturligt måtte ske, at folket dag for dag forfærdes over det nye regimente. Efter to måneders forløb rejste Jackson til Washington for at klage over de amerikanske embedsmænd og politi. Han får næppe samme glæde af det som af sin rejse til København. Som en overgang anser jeg de nuværende forhold for en betydelig forbedring; skal de blive ved, bliver de uudholdelige for befolkningen.⁷⁰ Og så al det hykleri hjemme, at vi for folkets skyld skulle sælge!

Vi danske herude nærer også lidet begejstrede følelser for regeringen hjemme. Nu er det gået over 2½ måned siden overtagelsen og endnu ved embeds- og bestillingsmændene kun, at deres lønning standser 1 Juli og at de ikke må gå i amerikansk tjeneste, hvis de vil have erstatning af staten. Man skulde tro, Brandes ikke var nået længere end til tiden for telegrafens opfindelse. Det er en ubegribelig hensynsløshed - men ganske i stil med traditionerne.

17 Juli

Ligesom jeg havde skrevet dette, kom der brev fra Dig til min beskæmmelse og telegram fra ministeriet at der var bevilget 1000\$ til at få forbindelse med kirken i Amerika. - Jeg tænkte - ud fra min indstilling desangående - at der straks skulde sendes et par mand derop, men en telegrambesked viste, at det først bliver noget senere, så jeg kan ikke sige, hvorvidt jeg kommer afsted. Men det er vel rimeligt nok, at det bliver mig og en lægmand, som om en 2-3 måneder skal en tur til Amerika, hvor vi så skal få endelig ordnet forbindelsen med General Council, det største lutherske Samfund. For øvrigt er de tre ledende lutherske kirker ved at slutte sig sammen. De forskellige norske har lige gjort det. Jeg er meget glad ved at det bliver enden på det. Jeg ved ikke, om Kristeligt Dagblad har haft en ar-



På Guvernementets trappe i Christiansted efter middagen på kongens fødselsdag. Fra højre ses guvernør "Tom" Helweg-Larsen, guvernørens niece, pastor Faber, guvernørfruen Sophie H.-L., guvernørens nevø, dernæst dr. Kalmar, lærer Vulf Hansen, administrator Schmiegelow og forrest den sportstrænede pastor Olsen. Det er formentlig 26.9.1913. Frederikstedpræsterne er til stede, men man savner sognepræsten, Povl Helweg-Larsen og Astrid på billedet. De boede ellers lige overfor. Luften mellem præste- og guvernørparret kan allerede på dette tidspunkt være blevet noget kølig. Fot. KB.

tikel af mig derom, så vil du deraf vide, at det står for mig som det eneste naturlige.

Lige efter det andet telegram kom der bud om at 6 Juli vilde der komme en damper og tage de danske hjem. Jeg gemte så brevet til da for at få det hjem uden standsning - og så må det overhovedet ikke medtage post, så det bliver en gammel historie, inden det når frem. Men mere betød det, at det hensatte os i stærke overvejelser, om Astrid og børnene skulde gå med eller ej. Resultatet blev nej, og da damperen kom igår, var vi meget glade derover; der bliver meget indskrænkede pladsforhold. Men alle vore møbler går med. Det er

jo en så god lejlighed, at den ikke kan lades ubenyttet. Så her har i et par uger været en forstyrrelse. Jeg har selv pakket hver ting ned, så jeg håber det når helt hjem.

Ja mange danske bliver vi ikke tilbage. Og selv om det ikke gør nogen forandring i vor omgang, vil det jo alligevel virke isolerende. Vi glæder os til vor time slår - om da forholdene klares til at komme hjem. Men foreløbigt glæder jeg mig til at skulde være lidt præst igen, for det har været med evindelige forstyrrelser, kontorforretninger og min sidste indpakning og kirkebog til aflevering til Amerikanerne.

Præstegården har vi lejet ud fra 1 August. Da alle møbler er gået, er der ingen glæde ved den. Frk. Voigt skal overtage hospitalet, i hvert fald for en tid og flytter fra Groven, så der opslår vi vort paulun for resten af tiden.⁷¹

Vi går imorgen med damperen til Frsted. Det var vemodigt igen at se dansk flag i havnen. Ja det er et af punkterne i de radikales (og andres) synderegister.

Så havde vi lige post fra Gunnar om hans forlovelse. Det er jo en stor glæde. Tillykke med din svigerdatter, som jo efter Gunnars skildring må være en stor gevinst for familien som helhed.⁷² Vi er meget glade - også ved forhåbentligt at kunne komme med til bryllupet.

Men hvad skal det dog blive til med krigen. Nu ser det ud til, at kiven bliver til allehånde i Tyskland, og det er jo godt. Gud give, vort elskede Danmark må blive udenfor - for det ville jo kun få Belgiens skæbne - måske fraregnet forsvaret. Men efter alt hvad der kan skønnes på afstand er vort folk jo så inderlig ligeglad.

Men det er alligevel bedre at være hjemme end her udenfor det hele. Og mest om det skulde ramle en dag. Jeg tror jeg har altid elsket mit land, men herude langt mere - og ikke mindst ved det sidste 2 års vestindiske gemenheder. Men unægtelig ikke systemet Brandes. Det har jeg altid hadet - men herude er det bleven "et fuldt had".

Nå, men det er ting, jeg ikke får tænke på og læse om, for så tager de alle mine tanker fangen, og de skal p.t. først gå til min menighed her.

Mange kærlige hilsener til Jer alle - Per først - Hatla med

Brev 11

Christianssted 12.1.1919.

Kære Far - idag har vi Søndag, men alle kirker lukkede på grund af en mere end uskyldig influenza. Men vor regering er jo fuld af omsorg for vort vel.

Men altså har jeg tid til at takke Dig for din julegave. Den kom for en uge siden i tasken fra Astrid - og har beredt mig en overmåde stor glæde.⁷³ Jeg husker ikke, om jeg har skrevet til Dig, hvordan jeg længe, gennem år har måttet faste fra at læse Danmarks historie. Det tog mine tanker så stærk fangen, at jeg måtte lukke bogen i, så tit jeg prøvede igen - kun Sakso kunde jeg læse med sindsro. Men nu da jeg er på falderebet, gav jeg mig selv dispens, da mine julegaver kom og jeg har i 8 dage læst hele Begtrup - eller rettere vil blive færdig med ham imorgen, på 8 dage. Så Du forstår, det har været som regn for tør jord. Begtrups bog er godt fortalt og har fængslet mig uhyre. Dens hovedfejl er at den til en vis grad sejler under falsk falg. Den burde ikke hedde "Det danske folks historie i 19. årh.", men "grundtvigsk folkeligheds historie". Det virker jo aparte at se Peder Madsen få een linje, Fr. Nielsen 1½, Rørdam blot den plads, hans navn fylder - mens Brücker får en side og Morten Pontoppidan får hele to. Men til gengæld er de ting, man kender fortalt med mange småtræk, jeg ikke kender, og mange ting medtaget, man ellers vanskeligt får besked om. Forf. anser altså grundtvigsk folkelighed for identisk med det danske folk - han giver andels- og brugsforeninger 17 sider, medens fagforeningsbevægelsen får tre. Men samme fejl gøres af andre fra deres stade, så det må man tilgive. Med skam må jeg sige, - og mange af mine samtidige må vist sige lignende - at jeg aldrig før har læst en samlet fremstilling af Grundtvigs liv, udover hans religiøse gennembrud.

Det har særligt interesseret mig at se, hvor stærkt delingstanken har været fremme lige fra 48. Måske Begtrup er ensidig, jeg skal ikke kunne kontrollere det. Nu er det vel - forudsat der ikke oprettes en neutral kanalzonestat - det eneneste mulige, og vel også det eneste ønskelige, at vi kun får tilbage hvad der er dansk. Men når det er historisk rigtigt, at Slesvigs historiske betydning i de sidste 500 år har været hverken at være helt dansk eller - endnu mindre - tysk, men stødpude derimellem - så må man vel også sige, den historiske ret-

færdighed sker fyldest, når stødpuden bliver delt. Ja, det er for at berolige mig selv - for jeg kan ikke lade være at sende et suk til Dannevirke, Flensborg, Slesvig. Og når mange kommer fuldstændig uanfægtet derover, så forekommer det mig at være et vidsnesbyrd om mangel på historisk sans - så jeg har glædet mig ved at finde trøst i ovenstående tankegang. Men forøvrigt er det jo endelig ikke trøst, jeg trænger til - jeg er fyldt med en virkelig glæde over at vi igen skal have "det elskede, omstridte land". Jeg læste igår Deut 9⁵⁻⁶, det passer vel også på os, men lige stort er det.

Nå, det skulde altså blot være en tak. Hils Sara og tak hende mange gange. Jeg blev umådelig glad for begge, særligt Hørup.⁷⁴ Om Gud vil ses vi så snart. Det bliver mere end herligt. Mange kærlige hilser

Povl.

Efterskrift

Povl Helweg-Larsen gik straks efter hjemkomsten til Viborg i 1920 ind i Den dansk-islandske Kirkesag; blev 1921 sognepræst ved Timotheus Kirke i København, men helligede sig fra 1924 helt arbejdet i Det københavnske Kirkefond, hvor han blev sekretær for hjælpeindsamlingen, der resulterede i opførelsen af 17 nye kirker i København. Han skrev flere bøger om Kirkesagen og Kirkefondet.⁷⁵ Han blev i 1932 sognepræst ved Christians Kirke, København. Da hans bror Gunnar som chefredaktør siden 1936 moderniserede *Kristeligt Dagblad* blev han i 1938-40 kirkelig redaktør ved det. Han var aktiv i Bibelselskabet og i salmebogssagen. I 1940-41 forestod han genopbygningen af den finske kirke, for hvilket han dekoreredes med den Hvide Roses ridderkors. Provst for Københavns Søndre Provsti 1943. Han var en mand, der ikke arbejdede inden for politiske rammer, men netop i "sager", selskaber, interesseorganisationer og bevægelser. Han var alle tider skeptisk overfor politik. Han måtte opleve den tragedie, at mens broderen Gunnar som redaktør indædt modarbejdede nazismen og under krigen undslap mordforsøg, blev hans søn Knud Flemming, der var født i Christiansted i 1911, dømt til døden og henrettet 1947 for deltagelse i mordet på redaktør Carl Henrik Clemmensen i 1943. Sønnen Kjeld blev journalist og skrev i 1943 en populær bog om DVI.⁷⁶ Per blev overlæge.

Astrid Helweg-Larsen døde 1954. I 1955 udgav Povl Helweg-Larsen endelig *"Kirkens Venner's korrespondance. Af Kirkefondets forhistorie*. Her skrev han historien om sin egen baggrund og om de pionerer, han havde kendt som yngre. Ringen var sluttet.

Noter

1. *Danske hjem ved århundredeskiftet*, Ny samling, red. Povl Bagge, København 1949, s. 211-231. Heri er fine fotos fra livet i præstegården.
2. *Betænkning over Forholdene paa De dansk-vestindiske Øer. Afgiven af den ved allerhøjeste resolution af 18. November 1902 anordnede vestindiske Kommission*, København 1903.
3. Den vestindiske kommission havde 1903 frarådet oprettelsen af husmandsbrug, da man mente, den sorte og farvede befolkning ikke havde de fornødne kundskaber dertil.
4. Kingsley var introduceret i Danmark af Fredrik Nielsen: *Charles Kingsley og den "Kristelige Socialisme" i England* i dennes Smaaskrifter til Oplysning for Kristne, København 1888. Se også Kamma Struwe: *Kirke-revolution i 1890'erne. Biografisk-historisk kulturbillede*, København 1995.
5. Eduard Geismar: *Retsforbundet*, København 1919, hvori Geismar tager afstand fra en egentlig statssocialisme.
6. Kay Larsen: Seddelkatalog på KB, Læsesal, NKS 3240-40
7. Søstrene Sara Marie og Benedikte, som kaldes Biba. En tredie søster Elisabeth kaldes Lik. Hun var gift med Vilhelm Jespersen, kontorchef i Magistraten.
8. J. Levo var anglikansk præst ved St. John's Church i Christiansted. P. Helweg-Larsen har haft et overfladisk kendskab til engelsk, der ikke var undervisningsfag i hans gymnasietid. Dog modtog han i 1904 det store trebindsværk *History of the Church Missionary Society* som julegave.
9. Spedalskhedsasylet på St. Croix indviedes 1910. Det var opført af Odd Fellow Ordenen i Danmark. Grunden var skænket af Kolonialrådet.
10. Mouritz Mackeprang: *Nordslesvig 1864-1909*, København 1910.
11. Den danske menighed talte ca. 100 medlemmer, bestående af embedsmænd, forvaltere, soldater, der havde giftet sig på øerne - samt skiftende detachementer af gendarmer.
12. Olaf Severin Kristian Rübner-Petersen (1869-1919) Skoledirektør for DVI 1907. Skrev religionsbogen *A textbook of the religious instruction of children belonging to the protestant churches and attending the higher classes of the communal schools of the Danish West Indies*, Esbjerg 1913. Se også *Aberdeen Castle. Billeder fra Skoledirektør O.S.K. Rübner-Petersens hjem i Frederiksted, Dansk Vestindien, ca. 1913*, Århus 1986.
13. Da øerne havde religionsfrihed, var skolen konfessionsløs. Kristen- undervisning måtte derfor nødvendigvis foregå i søndagsskoleregii.
14. Laurits Johannes Angelo Petersen (1868-1943), provst DVI 1908 - 15. Kongevalgt medlem af kolonialrådet for St. Thomas og Jan. Se Paul Nede- gaard: *Dansk Præste- og Sognehistorie 1849-1949*, bd. 1, København

1951, s. 581.

15. Judith's Fancy fra 1659 få km. nord for Christiansted var oprindeligt den franske guvernørs chateau. Nu ruin.

16. Aage Moltke, kaptajn og chef for det nyoprettede vestindiske gendarmerikorps 1907-10. Senere chef for grænsegendarmeriet med sæde i Gråsten. Efter Moltke konstitueredes premierløjtnant Niels Jørgen Henrik Nielsen Høyer, født 1876, som chef for gendarmeriet. Han var kommet til DVI i 1909, tilsyneladende på flugt fra en gældsforpligtelse. Kasernen i Christiansted brændte i 1914 og Høyer tilstod at være gerningsmanden. Han dømtes ved krigsret i Vestindien i 1914 for kassesvig, bedrageri, falsk og brandstiftelse til 12 års tugthusarbejde. Han afsonede de første år i arresten i Vestindien, siden indsattes han i Horsens Tugthus. Benådedes på kongens fødselsdag 1918.

17. Provst M.C.B. Nielsen fra Venstre. Kultusminister i det første ministerium Zahle, 28.9.1909-5.7.1910.

18. Carl Christian Jespersen (1883-1935) hjælpepræst i Filips Kirke efter P. H.-L., bestyrelsesmedlem i Københavns IM siden 1919, "en alvorlig præst af moderne IM's retning, en mand der ikke tog sig sin gerning let", Nedergaard, bd. 1, s. 152.

19. Christian Herman Kalkar Seidelin, præst ved Filipskirken 1907-1921 og rejsesekretær for Det københavnske Kirkefond.

20. 1910 oprettedes på initiativ af pastor N.N. Westergaard en kirkekonference for Dansk Vestindien. Den skulle ifølge regulativet for provsten sammenkaldes hvert år for præster og lægfolk.

21. Johannes Henrik Faber (1879-1923) kom i 1908 til DVI som den første fra Danmark udsendte ungdomsleder. Stillingen var oprettet af Udvalget for den vestindiske Kirkesag. Reelt blev han hjælpepræst for provst Petersen på St. Thomas. Han blev dog snart forlovet med Johanne Gautier. Hun havde siden 1908 arbejdet blandt de unge piger i Frederiksted og var generalsekretær for KFUK i DVI. Derfor var det naturligt nok, at han blev sognepræst i Fredriksted 1912. Se Nedergaard, bd. 1, s. 581; *Den vestindiske Kirkesag*, 6, 1908, s. 95 og Elizabeth Rezende: *Mastering the Mission. A Brief History of the Holy Trinity Lutheran Church in Frederiksted, St. Croix, U.S. Virgin Islands*, Frederiksted 1990.

22. Richard Heinrich Eusebius Thomsen (1877-1945), præst for den danske menighed i Frederiksted og Kingshill 1908-1911. Se Nedergaard, bd. 1, s. 345-6.

23. Westend eller Vestenden er lokal betegnelse for Frederiksted.

24. Udvalget lod en kirke opføre på St. Croix Midtland nær kasernen på Kongshøj, Kingshill. Den indviedes 1913. Carsten Bach-Nielsen: "Povl Baumanns kirke på Kingshill, St. Croix", *Architectura. Arkitekturhistorisk Årsskrift*, 23, 2001, s. 70-89.

25. Prins Axel.

26. Peter Carl Limpricht (1838-1912), guvernør over DVI 1908-11. "Tom"

H.-L. var fungerende guvernør fra 1911 til 1912, siden da virkelig guvernør.

27. Rode tabte Holbækkredsen i 1910, men kom ved suppleringsvalget 7.9.1910 i Folketinget for Kalundborg-Samsøkredsen.

28. Der var især i højskolekredse en stor opmærksomhed på Booker Washington, som besøgte Roskilde Højskole, husmandsskolen Kærehave og talte i København, se *Højskolebladet* 1910, s. 1369-72. Se også Dagny Pedersen: "Indtryk og Erfaringer fra Booker Washingtons Skole, Tuskegee, særlig om Negerracens rette Behandling og Udviklingsmuligheder", *Højskolebladet* 1916. s. 1529-34 og 1565-1568. Denne artikel blev omdelt i Rigsdagen, for at "bevise, at Negerracen under en fornuftig Opdragelse rummer langt flere Udviklingsmuligheder, end man i Almindelighed synes at antage".

29. Reproduktion af Joakim Skovgaards fresko i nordre sideskib af Viborg Domkirke fra 1901-06.

30. Søster Caroline og Søster Ingeborg. Se M.n.: "Lidt om Diakonissernes Gerning paa St. Croix", *Den vestindiske Kirkesag*, 17, 1912, s. 258-263. I øvrigt Svend Hauge: *I troskab mod kaldet. Den danske Diakonissestiftelse 1863-1963*, s. 205-9.

31. Sygeplejerske Olga Westring udsendtes 1910, overflyttedes 1912 til St. Thomas.

32. Tanten, guvernør Helweg-Larsens hustru, Sophie H.-L., der siden skrev erindringsbogen: *Sollyse Minder fra Tropeegne, som var danske*, København 1940. Hun nævner ikke P. Helweg-Larsen én eneste gang i den.

33. Motorskonnerten "Viking" tilhørte ØK og gik som postskonnert to gange ugentligt i rute mellem Christiansted og Charlotte Amalie, men var yderst ustabil som følge af, at vinden til tider fulstædigt kunne svigte - og det var sjældent, man brugte motoren.

34. Der foreligger ingen breve fra 1911 og 1912. Familien var 1912 hjemme i Danmark, da Astrid H.-L. skulle opereres. Sønnen Per, der ikke tålte klimaet på øerne, måtte efterlades som plejebarn hos sin farfar og sine faste i Viborg. Da Povl, Astrid og Kjeld H.-L. atter vendte tilbage til Christiansted, følte de det som om de nu egentlig var kommet hjem, hvor de hørte til, se P. Helweg-Larsen 1949, s. 220.

35. Menighedsråd var indført året før i Danmark, se Per Ingesman: "Menighedsrådene i støbeskeen 1903-1922", *Dansk Forvaltningshistorie*, bd. 2, København 2000, s. 708-719. P. H.-L.s redegørelse for menighedsrådets opbygning i *Den vestindiske Kirkesag*, 25-26, 1914, s. 381-393.

36. N.N. Westergaard: *Oplevelser gennem 70 Aar. Paa Landet - i København. Paa de vestindiske Øer og i Himmerland*, København 1942, s. 56.

37. Sygeplejerske Ingeborg Voigt udsendtes i december 1911 som menighedsplejerske til Vestindien. Hun var sygeplejerske og tidligere assistent på Kommunehospitalet i København. Hun blev 1914 leder af alderdomshjemmet "Pleasant Grove" i Christiansted. Hun gik siden ind i Dansk Kirkemis-

sion i Arabien og tog som sygeplejerske og missionær til Aden i 1922, hvor hun døde i 1925. Se *Arabien for Kristus. Skildringer fra Dansk Kirkemission i Arabien ved dens Missionærer*. Samlet af pastor C.E. Ørberg, Esbjerg 1930, s. 13-39.

38. Til brug for denne undervisning udgav P. H.-L. *Short Analysis of the New Testament*, Lutheran Church Society, Christiansted (tr. København) 1916.

39. Ejnar Vilhelm Kristian Teodor Olsen (1880-1947) blev residerende kapellan på St. Croix 1912, men måtte, da han blev gift 1913, flytte til Frederiksted fra Kingshill, hvor han midlertidigt havde boet på kasernen og siden på en plantagen "Blessing". De sidste tre år boede han på Stakemanns "Enfield Green". Hele idéen med udvalgets opførelse af kirken på Kingshill var at presse ministeriet til at bygge og bekoste en præstebolig ved kirken, men det lykkedes aldrig. Olsen var som pastor Kastrup tidligere fængselspræst. Olsen havde før sin tiltrædelse berejst en lang række caraimiske øer med Ø.K.s "St. Croix". På de andre øer havde han beset kirker, fængsler, skoler og plantager. Han var uhøjtidelig i sin omgangstone og er især kendt for sin praktisering af "muscular christianity". I Frederiksted indviede han en Sporting Ground, "The Holger Danske Ground". Han indførte idræt, fodbold og cricket og afholdt sportskampe både i Frederiksted, på "Bethlehem" og på "Enfield Green" for såvel de sorte som for gendarmene. Det hændte at de sorte hold vandt over gendarmene. For øvrigt havde de sorte forbudt spiritusnydelse på sportspladserne. Se herom i *Betænkning afgivet af den i henhold til Lov Nr. 294 af 30. September 1916 nedsatte Rigsdagskommission angaaende De vestindiske øer*, B, s. 100 f.; foto i Ove Hornby: *Kolonierne i Vestindien*, København 1980, s. 367. Endvidere *Muscular Christianity. Embodying the Victorian Age*, red. Donald E. Hall, Cambridge 1994 og Ove Korsgaard: *Kredsgang. Grundtvig som bokser*, København 1986.

40. Formodentlig enten "Sunday Service" eller "Sacred Songs" (Sankeys's salmebog).

41. Faderens rejse er udførligt og muntert beskrevet i V. Helweg-Larsen: *Levetsoptegnelser*, København 1930, s. 140-144.

42. Herrnhuternes kirke Fredensthal i Christiansted. Weiss er muligvis Henry Matthew Weiss, der tidligere havde virket i Bridgetown, Barbados.

43. Man brugte Ira David Sankey's amerikanske vækkelsesalmebog *Sacred Songs and Hymns* foruden den danske, der var engelsksproget. Sankey benyttes til dels endnu. Den første salmebog for de lutherske menigheder kom i 1850 og i revideret udgave 1872. *Lutheran Manual of Hymns, Liturgy and Prayers* fra 1880 var videreførelsen af denne. Den sidste udgave af den kom i 1904. Foruden de engelske og amerikanske salmer rummede den en række oversatte danske salmer. En ny salmebog havde fra start været et af udvalgets højt prioriterede projekter. I 1919 udgav P. H.-L. *22 engelske Salmer*, oversættelser til dansk af salmer, som han havde brugt

meget i Vestindien. Den lille samling, trykt i Viborg, solgtes til fordel for den nye Filipskirke i København til en pris af 50 øre.

44. 9. september 1913.

45. Peter Henrik Edvard Kastrop var født 1886 i Argentina og kom som Olsen fra Vridsløselille Straffeanstalt, hvor de begge havde været hjælpepræster. Han var præsteviet midlertidig hjælper, altså kapellan på St. Thomas og St. Jan og forblev der frem til 1919, hvorefter han 1920 blev forstander for Møltrup Optagelseshjem. Dette var oprettet af fængselspræst Johannes Munck under indflydelse af Booker Washingtons tanker. Se C. Ludvigsen: "Møltrup. Nyt Hjem for hjemløse", *Højskolebladet* 1914, s. 673-678; endv. Nedergaard, bd. 1, s. 581.

46. Udateret, men må ifølge sit indhold være fra november 1914.

47. Hamburg-Amerikalinien havde kontor i Charlotte Amalie, men måtte lukke det i 1914.

48. Harald Nielsen (1879-1958) var nykonservativ litteraturkritiker og politisk skribent, bl. a. ved *Aftenbladet*, København og *Nationaltidende*. Redigerede sit eget *Ugens Tilskuer* siden 1910. Johannes Nordentoft (1868-48) var provst, redaktør af dagbladet *Hovedstaden*. Begge var dybest set modstandere af parlamentarismen i den form, den antog omkring Grundloven 1915.

49. Ved krigens udbrud havde I.C. Christensen ivret for en samlingsregering, men tanken blev opgivet. Det lykkedes at holde borgfred under krigen og at samle de politiske kræfter for den nye Grundlov 1915 - bl.a. ved indrømmelse af indoptagelse af kontrolministre fra Venstre og Konservative i Zahles regering frem til 1918. Med fremkomsten af parlamentariske systemer med flere end to partier blev det nødvendigt at give mindretallene politisk repræsentation. Det gjordes ved hjælp af forholdstalsvalg, hvorved stemmespild blev undgået. Når en kandidat havde opnået det fornødne antal stemmer, fik han ikke flere, men stemmerne gik videre til de kandidater, der havde færre - uanset politisk tilhørsforhold. Se P. Munch: "Forholdstalsvalg", *Det ny Aarhundrede*, red. P. Munch, 2. årg, 1. halv., 1905, s. 558-560 og Flemming Dahl: "Andræ og Forholdstalsvalgmaaden. I Anledning af 125-årsdagen for C.G. Andræ's Fødsel den 14. Oktober 1812", *Historiske Meddelelser om København*, 3. rk., 2, bd., 1936-38, s. 461-496.

50. O.H. Schmiegelow, født 1857 i Rønne, lærte landvæsen på Landbrugsskolen i Lyngby. Rejste til Vestindien 1881. Ejer af plantagen "Diamond & Ruby"; administrator af Plantageselskabet "Dansk Vestindien" siden stiftelsen 1902. Medlem af Kolonialrådet. Han var såre upopulær blandt landarbejderne. Formanden for Kolonialrådet for St. Thomas, J.P. Jørgensen, udtalte en dom, som mange kunne tilslutte sig: "Havde vi ingen Schmiegelow haft, havde vi heller ingen Jackson haft".

51. Politimester i Frederiksted fra 1911 Chr. Wilhelm Segelcke og i Christiansted siden 1912 Jens Michael Poulsen.

52. Andreas Emil Stakemann, født 1854. 1884 prokurator for St. Croix og

St. Jan, 1886 prokurator i Christiansted. Første folkevalgte medlem af Kolonialrådet for St. Croix, senere formand. Ejer af plantagen "Constitution Hill"; gjorde det sidste forsøg på at genindføre bomuldsdyrkning på St. Croix. Administrator og direktør for St. Thomas havn. Stakemann var ikke enig med guvernør Helweg-Larsen i dennes politik.

53. Fru I.M. Hiort-Lorenzen blev afhørt af Rigsdagskommissionen 1916. Hun var gift med departementschef i Finansministeriet Frederik H.-L., der havde været kommitteret hos interimsguvernør F.M.M. Nordlien (1903-05) i DVI og assisteret denne i den store vestindiske kommission 1902-03. Hun havde været Hamilton Jacksons kontakt til socialdemokratiske og radikale kredse under dennes ophold i København og tilsyneladende også skaffet kontakter og finansielle tilskud hjemme og i New York til oprettelsen af bladet *The Herald*. Hun havde nok ikke overtrådt nogen lov, men på uklar måde benyttet sig af sin mands stilling til dels at love Jackson politisk støtte, dels til at opfordre Jackson til at rejse hjem og agitere for salg til USA. Guvernør H.-L. følte Jackson ganske forandret, da han 1915 vendte hjem fra København og New York med politisk radikale idéer og et hidtil ukendt racehad mod de hvide, se Rigsdagskommissionen 1916, B., Afhøringer, s. 130-135 og 195-208.

54. Det, der sigtes til, er at familien har brugt såkaldte "mannakorn", skriftord, der blev trukket af en skål i hjemmet hver dag.

55. Steeple Building er den gamle franske kirke; restaureret i 1750'erne og benyttet som dansk luthersk kirke, indtil menigheden i 1834 overtog den presbyterianske. Herefter brugtes Steeple Building til lagerformål, men indviedes september 1909 som den lutherske kirkes menighedshus.

56. Disse tanker omarbejdedes til bogen *Den vestindiske krise og menigheden i Danmark*, København 1916. Tanken om at give de sorte "a fair chance" stammer fra Booker Washington, se Johannes Knudsen: *Booker T. Washington. Folkeopdrager og Menneskeven*, København 1905. Dennes *Up from Slavery, Op fra Slavestand*, oversattes og udkom i flere oplag i Danmark og Norge i 1903-4. H.-L. lagde vægt på den sociale retfærdighed, ikke den politiske. Denne retfærdighed burde opnås gennem "sager" og foreninger, væsentligst husmandssagen, der netop siden Statshusmandsloven i 1899 havde etableret sig med opkøbsforeninger og dertil knyttet skole- og uddannelsesvæsen. Statens jordlodder var for små. De fastholdt et proletariat. Presset i jordspørgsmålet mod politikkerne skulle komme som direkte krav fra korporationer og sammenslutninger, se Fridlev Skrubbeltrang: *Den danske husmandsbevægelse*, København 1943. Den ikke-politiske samfundstænkning var især i det amerikanske Syden og i Caraibien knyttet til alternative tænkere som Henry George og ikke mindst Edward Bellamy, der som Washington var stærkt bestemt af det samfundsmæssige og moralske kollaps, man havde oplevet ved Borgerkrigens afslutning 1866. Rejsningen skulle ske gennem en solidarisk organiseret stat. For DVIs vedkommende er Bellamy's tanker formuleret af handelsmanden

Adolph Sixto på St. Thomas, se Carsten Bach-Nielsen: "En mand med en drøm", *Rotunden*, 14, 2000, s. 5-19.

57. Kammerjunker, kaptajn Niels Christian Mattias Fuglede, født 1871. 1907-09 i belgisk kolonitjeneste. Chef for gendarmeriet på DVI 1914-17; sænkede Dannebrog på St. Croix 31.3.1917.

58. Guvernøren residerede i Christiansted om vinteren. Se Sophie Helweg-Larsen: *Sollyse Minder ...*, s. 19f.

59. 14. august 1916 besluttede Folketinget at godkende salgskonventionen af 4. august - under forudsætning af folkeafstemning i moderlandet. 30. september 1916 nedsattes en Rigsdagskommission, der skulle undersøge og overveje spørgsmålet om godkendelse af konventionen. Kommissionen kunne indkalde personer med kendskab til øerne til afhøring under retslige former, hvilket den gjorde i dagene 27. oktober - 16. november 1916.

60. H.-L. søgte afsked og fik den oktober 1916; han overlod midlertidigt guvernørposten til "Valkyrien"s chef Henri Konow.

61. Situationen havde været spændt siden efteråret 1915, da Jackson vendte hjem fra København via New York. Panserkrydseren "Valkyrien" blev med en stor besætning af marinesoldater sendt til øerne, for at undsætte guvernementet og gendarmeriet i tilfælde af uroligheder. Arbejderbevægelsen var nu så stræk, at der udbrød strejke i januar 1916, umiddelbart før sukkerhøsten. Guvernør H.-L. var presset, men nægtede at forhandle med Jacksons Labour Union. Han nægtede imidlertid også at give efter for planternes krav. Hans nølen betød, at sukkerhøsten kunne forsinkes - og da gav Planters' Union efter med lønforhøjelse til arbejderne. Planterne lagde skylden for deres tab på guvernøren. I virkeligheden ville Tom H.-L. bruge strejken som løftestang for nye reformer, men fandt ikke støtte derfor i Danmark. Affæren bestyrkede E. Brandes i opfattelsen af, at øernes problemer ikke kunne løses, at Danmark var ved at opbygge et politisk og racemæssigt problem - og at øerne derfor burde sælges snarest.

62. Erik Scavenius (1877-1962) udenrigsminister i Zahles regering 1913-20. Underhandlede med USA om dansk overhøjhed over Grønland som gengæld for salget af DVI, hvilket både lykkedes og afsløredes ved Rigsdagskommissionen 1916, hvor S. imidlertid nægtede at lade sig afhøre.

63. Robert Lansing (1864-1928), amerikansk udenrigsminister 1915-20. Fremtrædende fortalere for Woodrow Wilsons principper om folkesuveræniteten ved Versailleskonferencen 1919-20.

64. Høne kan ikke identificeres, men det er en ca. 45-årig kvinde, der optræder på et foto sammen med Astrid H.-L. uden for præstegården i Povl H.-L.s fotoalbum. KB. Billedsamlingen 40 840.

65. Rigsdagskommissionen af 1916, B, Afhøringer, s. 100-113.

66. Optrykt i *Den vestindiske Kirkesag*, nr. 34-35, 1916, s. 524-533.

67. Tysklands uindskrænkede ubådskrig, der erklæredes i januar 1917 med virkning fra 1.2. og USAs indtræden i krigen - reelt fra 3.2. - afskar øerne yderligere fra hjemlandet. Alle skibe - også neutrale - sænkedes uden var-

sel. Allerede 1915 havde tyske ubåde dog sænket det amerikanske passagerskib "Lusitania".

68. Se *Illustreret Tidende*, 58. årg, nr. 8, 22.11.1916, s. 93.

69. Foreningen De danske Atlanterhavsøer var oprettet i 1902 for at fremme den økonomiske udvikling på øerne og styrke solidaritetsfølelsen mellem rigets dele. Agitationen mod salget var ret hård helt frem til 1916, se *Sandheden om Dansk Vestindien*, København 1916.

70. Øerne kom under US Navy's kommando og blev styret af en admiral. Der skete straks forbedringer inden for sundhedsvæsenet, drikkevandsforsyningen osv., men til gengæld bortfaldt alle de privilegier, de sorte og farvede havde opnået i den danske tid. Flådens justits var uden personsanselse - og endda for hårdhændet, hvilket få år senere indrømmedes fra amerikansk side. Om denne periode se E.J. Lawaetz: *St. Croix. 500 Years. Pre-Columbus to 1990*, Herning 1991, s. 325 ff.

71. Alderdomshjemmet Pleasant Grove lå nær Hospitalet i Christiansted, som raseredes totalt i orkanen 1916.

72. Hatla Johnsen f. 1898 i Viborg, gift med Gunnar H.-L. 1917.

73. Astrid H.-L. var rejst hjem i 1918, da hendes far, stiftsfysikus P.W. Heiberg var alvorligt syg.

74. Kan være V. Hørup i *Tale og Skrift*, København 1902-4 eller E. Henriksen: *Viggo Hørup*, København 1910.

75. *Ved skillevejen. Betragtninger over Københavns Kirkefond*, København 1920; *Københavns Kirkesag. Skal den gaa frem eller tilbage?*, København 1923; *Kirkesagen gennem fyrretyve Aar*, København 1930.

76. Kjeld Helweg-Larsen: *Hvor Dannebrog vajede*, København 1943.